

ДОЛЯ ДЕРЖПРОМУ В НАШИХ РУКАХ

Крейзер І. І., канд. арх., доцент

Харківський державний технічний університет будівництва і архітектури

Анотація. Одна з головних визначних пам'яток Першої столиці України міста Харкова – Дім Держпромисловості нещодавно відзначив 75-річчя. З 60-ти метрової висоти, він спостерігає за розвитком історії, подіями, змінами, що розгортаються нього, основним предметом в обговоренні автентичності пам'ятників і долі радянського авангарду.

Ключові слова: Держпром, стиль, радянський авангард.

Аннотация. Крейзер И. И. Судьба Госпрома в наших руках. Одна из главных достопримечательностей Первой столицы Украины города Харькова – Дом Гос промышленности недавно отметил 75-летие. С высоты 60-ти метрового роста, он наблюдает за развитием истории, событиями, переменами, разворачивающимися вокруг него, являясь основным предметом в обсуждении аутентичности памятников и судьбы советского авангарда.

Ключевые слова: Госпром, стиль, советский авангард.

Annotation. Kreyzer I. I. Fate of «Gosprom» in our hands. One of main sights of the First capital of Ukraine cities of Kharkov – House of State industry recently marked 75-years. From the height of 60-meter growth, it looks after development of history, by events, changes, opened out round it, being a basic object in the discussion of authentic of monuments and fate of soviet avanguard.

Keywords: «Gosprom», style, soviet avanguard.

Постановка проблеми. Відомо, що будівництво першого в СРСР залізобетонно-скляного хмарочоса було розпочато в 1925 році після підготовчих планувальних робіт. Необхідно відзначити, що використання залізобетону в будівництві будівель в м. Харкові розпочалося задовго до зведення Держпрому. Цьому сприяли теоретичні праці професора Харківського технологічного інституту Я. В. Столярова. Значний внесок в практику

залізобетонних конструкцій вніс харківський архітектор А. Гінзбург. Крім того, в Харкові в 1930-і рр. знаходилися підприємства будівельних матеріалів, солідні проектні і будівельні організації, що послужили науковою і практичною базою для зведення першої в країні висотної будівлі, виконаної в монолітному залізобетоні. Харківські інженери-конструктори А. В. Прейсфренд і М. М. Пайков виконали роботу спеціально для розрахунку конструкції Держпрому. Фахівці Інституту прикладної хімії допомогли добрати склад для виготовлення деталей каменедробарок, що труться. За короткий період ними ж був розроблений принципово новий склад покриття для плоскої покрівлі. Будівництво Держпрому очолював доктор технічних наук, радянський інженер-будівельник і господарський діяч П. П. Ротерт. Команду він підібрав собі сам, його заступниками стали висококваліфіковані і досвідчені інженери Л. Е. Ройтенберг і А. В. Водоп'янов, головним інженером по виробництву робіт – Д. Г. Дроздов, відділом механізації завідував П. А. Шемет.

У 1928 році до одинадцятих річниць Жовтневої революції будівля Держпрому урочисто була здана в експлуатацію, хоча окремі роботи тривали до середини 1929 року. Закінчена будівля Держпрому з'явилася перед харків'янами як складно-складована із трьох кубічних об'ємів, з'єднаних між собою шістьма заскленими мостами-переходами. Три корпуси Держпрому мали висоту від 6 до 14 поверхів (25-60 метрів); у них 9 під'їздів, 18 сходових клітин, 14 ліфтів [1].

Держпром став найбільшим досягненням радянської країни. Їм пишалися. До Харкова приїжджали із столиці – Москви і інших міст почесні гості – керівники країни, державні діячі, відомі письменники, поети і звичайні люди, щоб помилуватися творінням, яке було «втіленням мрії про щасливе майбутнє». Держпром став символом прогресивного і честолюбного міста Харкова. Держпром включив Харків в підручники світової архітектури як столицю конструктивізму. Він задав тон, всьому архітектурному ансамблю площі, створивши тим самим унікальну композиційну єдність. Будівлі, що оточують Держпром, проектувалися архітекторами різних архітектурних шкіл за відсутності єдиного проекту забудови, але виявилися пов'язаними один з одним законами архітектурної логіки, яку зумовив Держпром.

Під час Великої Вітчизняної війни Держпром сильно постраждав, але встояв, на відміну від сусідніх будівель. Тому його вирішили відновити першим, і це, напевно, зіграло позитивну роль в тому, щоб зберегти його первозданність. Допомогло і те, що відновними роботами займалися будівельники, що зводили Держпром – Д. Г. Дроздов, І. Е. Бережний, І. І. Калашніков. Разом з цивільними будівельниками працювали військові будівельні частини, якими керував автор декількох публікацій про Держпром, інженер Силін [1].

Стан питання. Останні публікації відносно стану та долі Держпрому датовані 2004 – 2006 рр. [1-4]. Це ювілейні видання, статті, наукові збірники, в яких викладені історичні дані і спогади, а також дослідження науковців.

Мета статті полягає у тому, щоб нагадати про визначну споруду та дослідити і узагальнити всі останні данні про Держпром.

Основний зміст статті. В кінці 1990-х рр. стало питання про капітальний ремонт будівлі Держпрому, передусім про невідкладну реставрацію фасадних поверхонь, що швидко руйнувалися. Спочатку будівлю було покрито світлою сріблясто-сірою сумішшю, званою «теразитовою штукатуркою», в яку входили вапняно-цементний розчин, зеленуваті вулканічні породи, крихти сірого граніту і слюда. Ця вишукана і довговічна обробка використовувалася в більшості великих харківських будівель кінця 1920-х – початку 1930-х рр. З часом штукатурка Держпрому почорніла, вбираючи гар великого міста, і при періодичних косметичних ремонтах була прихована під шарами грубого цементного «набризгу». Для Держпрому таке багаторазове «оновлення» фасадів виявилось фатальним. Важкий багат шаровий цементний корж втратив зчеплення із бетоном стіни і став відшаровуватися тисячами квадратних метрів. Голий бетон швидко піддавався корозії під впливом атмосферної вологи, в багатьох місцях оголила арматура, розпочалося руйнування міжвіконних імпостів у верхніх поверхах.

У 2000 р. почалися експериментальні роботи, а з 2002 розвернулися масштабні роботи по відновленню всіх елементів фасадних поверхонь Держпрому – штукатурки, віконних палітурок, вітражів сходових клітин, ґрат парпетів на дахах і балконах. Стара штукатурка була знята на величезній поверхні будівлі. Нове фасадне покриття наносилося за фірмовою технологією концерну «Хенкель Баутехнік». Це гладка полімер-цементна штукатурка, покрита світло-сірою силікатною фарбою, що нічим не нагадує втрачений теразит.

Далекі від аутентичності, щойно вставлені віконні палітурки – одинарні алюмінієві рами із темно-коричневим анодуванням і із заповненням із сучасних склопакетів. Їх змонтували на відновлених фасадах замість оригінальних подвійних дубових рам. Витончені бронзові замки оригінальних рам втрачені.

Величезні вітражі сходових кліток Держпрому мали характерне для 20-х років дрібномасштабне скління в тонких сталевих рамах. Замість них встановлені великі, на всю ширину вікна, з одинарними скло пакетами. Малюнок оригінальних вітражів імітується алюмінієвими ґратами, але змонтовані вони чомусь не поверх скла, а за ним.

В Харкові в квітні 2004 року відбулася міжнародна науково-практична конференція «Конструктивізм в Україні» [2, 3]. Вона була приурочена до ювілею міста і 75-річчя Держпрому. Учасники конференції – українські, російські і польські історики архітектури Сучасного руху, експерти ІКОМОС – настійно рекомендували керівництву АГ «Держпром» і міським архітектурним органам переглянути концепцію реконструкції, доки аутентичність найбільшого і одного з кращих в світі пам'ятників раннього модернізму не виявилася безповоротно загубленою. За результатами конференції була прийнята Резолюція на представлення Держпрому у весвітню спадщину ЮНЕСКО. На жаль, одна з основних вимог Міжнародної ради з питань пам'ятників, що стосується дотримання автентичності або достовірності пам'ятника, відносно будівлі Держпрому не виконана. Недбале ставлення до норм охорони

культурної спадщини, а саме підміна реставрації, реконструкцією привело до того, що можливість включення унікального архітектурного твору в престижний список ЮНЕСКО виявилася втраченою, якщо не назавжди, то на невизначений термін, доки не будуть виконані всі без винятку вимоги, що пред'являються до збереження пам'ятників.

До серпня 2004, до святкування 350-річного ювілею міста, відновили штукатурку і замінили вітражі лише на двох «парадних» фасадах, звернених до площі Свободи і проспекту Леніна. На жаль, як це часто буває, після свята інтенсивність ремонтних робіт різко знизилася, а потім роботи вже не поновилися. Гігантське залізобетонне тіло вже близько чотирьох років стоїть із зідраною «шкірою», зяючи голими, покритими іржею прутами арматури. Не відновленими залишаються більше 4/5 поверхні, зокрема поверхні чотирьох мостів-переходів, що з'єднують висотні корпуси.

У спадщини радянського архітектурного модернізму складна доля. Для архітекторів-професіоналів у всьому світі ця спадщина є одним з найчистіших проявів духу Сучасного руху. Але протягом багатьох десятиліть ставлення до цієї архітектури властей, та і самих мешканців міста, далеке від всякого ентузіазму. Держпром не популярний серед харків'ян, його аскетична естетика сприймається як цінність фактично тільки архітекторами. У грудні 2005 року в готелі «Київська» пройшли Громадські слухання «Ювілейне вбрання Харкова» [4]. **О. П. Буряк, президент** МОО «Харківський клуб», завідувач кафедрою основ архітектури Харківського державного технічного університету будівництва і архітектури (ХДТУБА) відзначив, що: «Нічого рівного Держпрому в світі в ті роки не побудовано. Навіть будівля Центросоюзу, побудована в Москві за проектом Ле Корбюз'є, менша рази в два». Думки учасників Громадських слухань були категоричні відносно нинішніх дій керівництва міста – **К. Т. Черкасова, завідувачка** кафедрою реконструкції і реставрації архітектурних об'єктів (ХДТУБА): «Поняття «реконструкції», яким зараз користується багато хто із владних структур, непридатне до унікальних об'єктів, розташованих на території міста, а тим більше в охоронній зоні». На громадських слуханнях виступила **Р. Челонтковська, експерт** ICOMOS, завідувачка кафедрою Архітектури і реставрації архітектурного факультету Гданьської політехніки. Вона висловила співчуття з приводу нинішнього стану справ Держпрому: «...ми і тут, і в Польщі робили різні спроби, щоб представити харківський конструктивізм, популяризувати Держпром, викликати на Заході інтерес до цієї проблематики. Але немає жодних пропозицій, спрямованих на збереження цієї спадщини, від самого міста. Здавалося б, так легко сьогодні продовжити ту роботу по виділенню як охоронна зона пл. Дзержинського (нині Свободи) і прилеглої до неї території, що була розпочата два роки тому. Зрозуміло, що партнерами в даному випадку можуть виступати як міська влада, так і окрема організація або, наприклад, вища школа. Але вони повинні довести свою зацікавленість і показати свої можливості для участі в такій програмі».

Висновки. На що ж сподіватися Держпрому? Невже доля цього дивовижного пам'ятника закінчиться трагічно? Думається, що одного разу, надавши честь своєю появою в Харкові, Держпром має право розраховувати на підтримку і допомогу не лише професійної публіки, керівництва міста, але і мешканців міста.

Завдяки рішенням останніх років і рішенням Євросоюзу, Україна опинилася в списках країн, які можуть розраховувати на підтримку. Це потенційно величезна сила і великі ресурси.

Література:

1. Н. В. Чехунов, Г. А. Дубовис. Госпром. Время. Судьба. – Х.: Издательская группа «Каравелла – Т. Л.», 2004, с. 167.
2. Н. П. Андрущенко. Архитектура Харьковского Госпрома.// Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. Конструктивізм в Україні. – Х.: ХДАДМ, №6 / 2005, с. 34-48.
3. А. Буряк, Е. Черкасова, Р. Челонтовска. Дом Госпромшленности в Харькове (1925-1929 гг., архитекторы С. Серафимов, С. Кравец, М. Фельгер). – Научно-информационный сборник «Материалы ИКОМОС». Консервация и реставрация. Межрегиональный проект сохранения памятников истории и культуры советского авангарда. Вып. 4. – М., 2006, с. 73-78.
4. Общественные слушания «Юбилейный наряд Харькова», проходившие в гостинице «Киевской» в декабре 2005 года, организованные негосударственными организациями: «Центром общественной политики» и «Харьковским Клубом», советом Международного общественного проекта «Architectural Ambulance» при участии Слобожанского регионального учебного центра украинско-американской программы «Партнерство громад».